

Dr Małgorzata Wosiek

Katedra Teorii Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych
Uniwersytet Rzeszowski

Kapitał intelektualny jako wyznacznik procesów modernizacji

WPROWADZENIE

Celem opracowania jest wykazanie, że kapitał intelektualny odgrywa rolę kluczowego wyznacznika zmian modernizacyjnych w globalnej gospodarce opartej na wiedzy. Przyjęto, iż szczególny charakter kapitału intelektualnego nadaje mu dwuaspektową rolę w procesach modernizacji: po pierwsze – wyznacza kierunki zmian, po drugie – jest czynnikiem, który stymuluje tempo oraz intensywność przekształceń. W opracowaniu ukazano także mechanizm występowania kapitału intelektualnego w tej roli. Podjęto również próbę określenia możliwości wkroczenia polskiej gospodarki na taką ścieżkę przeobrażeń.

WYBRANE REFLEKSJE NA TEMAT MODERNIZACJI

Paradygmat modernizacyjny zajmuje ważne miejsce w analizie procesów rozwoju w naukach społecznych [Boehlke, 2004, s. 34]. Wiąże się z przełamywaniem zacofania, a pierwotnie wynika z nierównomierności rozwoju w układach przestrzennych. Konfrontacja wewnętrznego potencjału obszarów zapóźnionych z atrybutami terytoriów, które odnoszą znaczące korzyści w światowej rywalizacji, uwidacznia w tych pierwszych potrzebę działań o charakterze modernizacyjnym. W tym kontekście modernizacja jest niezbędna dla wkroczenia na drogę rozwoju. Wymaga oderwania od dotychczasowych warunków, przebudowania zasobów i struktur, by sprostać wyzwaniom współczesności.

Zmiany modernizacyjne, na wzór procesów rozwojowych, należy traktować w sposób wielowymiarowy, uwzględniając wszystkie konstytuujące je wymiary. Istotnego znaczenia nabiera zatem idea rozwoju zrównoważonego, obejmująca wymiary społeczny, gospodarczy, ekologiczno-przestrzenny, a w szerszym ujęciu koncepcja rozwoju zintegrowanego Michała G. Woźniaka, polegająca na zharmonizowanym podnoszeniu jakości wszystkich sfer bytu ludzkiego (społecznej, polityki, ekonomii, konsumpcji, techniki, wiedzy, natury i biologii oraz ducha) [Woźniak, 2010, s. 90–93]. Wobec modernizacji koncepcje te powinny

pełnić rolę idei regulatywnej. Według U. Becka spontaniczna modernizacja, niepoddana krytycznej refleksji (m.in. nieukierunkowana na rozwój zintegrowany lub co najmniej zrównoważony), prowadzi bowiem do kumulowania się sprzeczności¹ i w konsekwencji realnie staje się załamaniem i odwróceniem kierunku przemian [Beck, 2002].

W rozważaniach ekonomicznych działania modernizacyjne zawęża się z reguły do wymiaru ekonomicznego – materialnego, zakładając, że zmiany ilościowe są pierwotne w stosunku do zmian jakościowych i strukturalnych. Za wzorce uznaje się z reguły kraje o ugruntowanej demokratycznej formie rządów i konkurencyjnym porządku gospodarczym, np. USA czy kraje Europy Zachodniej. O ile taki schemat postępowania znajduje swoje uzasadnienie w warstwie teoretycznej (ukierunkowuje rozważania, porządkuje je, nadaje przejrzystość), o tyle w świecie realnym taki redukcjonizm niesie ze sobą ryzyko ujawnienia się sprzeczności w wielowymiarowej przestrzeni funkcjonowania człowieka i społeczeństw.

Wybór kierunku modernizacji jest silnie uzależniony od czynników cywilizacyjnych, związanych w upowszechnieniem odkryć nauki i techniki. W historii rozwoju współczesnych gospodarek przełamywanie zacofania wiązano pierwotnie z industrializacją. W wyniku zaś ewolucji w kierunku modelu gospodarki opartej na wiedzy (GOW) wiodącą rolę w dynamizowaniu procesów rozwojowych przyznano wiedzy i zasobom wiedzochłonnym. Współcześnie przełamywanie zacofania wiąże się przede wszystkim:

- w sferze realnej z procesami postępu technicznego, prowadzącymi do wzrostu produktywności czynników wytwórczych,
- w sferze regulacji z procesami zmiany instytucjonalnej, które wspierają i stymulują opisane powyżej przekształcenia w sferze realnej.

Można zatem postawić tezę, że współczesne procesy modernizacyjne, nakierowane na odrabianie dystansu rozwojowego w stosunku do najwyżej rozwiniętych gospodarek świata, powinny być oparte na wiedzy, powinny dążyć do przyspieszenia budowy kreatywnej i innowacyjnej gospodarki. Powinna jednak być to modernizacja refleksyjna (krytyczna), uwzględniająca towarzyszące temu zagrożenia [Woźniak, Chuzhykov, Lukianenko, 2009, s. 130–163; Beck, 2002].

Modernizacja oparta na imitacji rozwiązań obowiązujących w krajach rozwiniętych gospodarczo może prowadzić jednak do rozwoju zależnego [Boehlke, 2004, s. 37], utrwalając (a niekiedy pogłębiając) relacje w układzie centrum – peryferie. Nie zawsze zastąpienie nowymi strukturami przesądza bowiem o postępie i rozwoju społecznym w praktyce. Różnorodność cywilizacyjna świata, wielowymiarowość procesów rozwojowych jest przyczyną pluralizmu strategii przełamywania zacofania, co powoduje konieczność adaptacji wzorców i kre-

¹ Sprzeczności te związane są m.in. z komercjalizacją wszystkich sfer bytu ludzkiego, naruszeniem równowagi między rozwojem poszczególnych sfer bytu ludzkiego na niekorzyść rozwoju społecznego, duchowego i przyszłych pokoleń [Woźniak, 2010, s. 95].

owania własnych rozwiązań. Fakt ten skłania do szczególnej refleksji nad wyborem szczegółowych kierunków i mechanizmów modernizacji.

W efekcie wszelkie podejmowane działania mają służyć wzmocnieniu szeroko pojmowanej konkurencyjności, której finalnym efektem jest wzrost dobrobytu mieszkańców danego terytorium [Martin, 2003, s. 2–36]. W ten sposób modernizacja rozumiana jest w sposób funkcjonalny i dąży do tworzenia krajowym podmiotom sprzyjających warunków do podejmowania współpracy i rywalizacji w globalnej gospodarce. W tym ujęciu konkurencyjność (wzrost dobrobytu) może świadczyć o postępach modernizacji.

Dla uzyskania oczekiwanych rezultatów konieczna jest równoczesna tzw. modernizacja procesowa, oznaczająca zmianę dotychczasowych sposobów działania. Ten sposób ujęcia modernizacji wiąże się z kolei z pojęciem konkurencyjności systemowej (instytucjonalnej), która wskazuje, że jakość instytucji² jest istotną determinantą efektywności procesów gospodarowania.

CHARAKTERYSTYKA KAPITAŁU INTELEKTUALNEGO

Strategie modernizacyjne obecnych czasów w dużym stopniu koncentrują się wokół zasobów ludzkich, jako że człowiek jest autorem oraz głównym implementatorem wiedzy. W relacji do nich pełni rolę nadrzędną i aktywną. Kapitał ludzki³ jest wiodącym czynnikiem i wyznacznikiem procesów modernizacyjnych w kierunku GOW. Pozostałe filary tej gospodarki⁴, choć pełnią „jedynie” rolę komplementarną, to jednak znacząco wspomagają procesy rozwoju i wykorzystania wiedzy. Dla wyzwolenia twórczej aktywności społeczeństwa powinno ono nie tylko posiadać określone umiejętności, ale także musi mieć możliwości zastosowania wiedzy w praktycznej działalności, by przełożyć ją na wyniki gospodarcze. Dysonans między posiadaną wiedzą a możliwościami jej wykorzystania jest jedną z przyczyn wymywania mobilnych zasobów na rzecz silniejszych ośrodków i przyczynia się do powstawania i narastania tzw. kosztowych efektów akumulacji wszelkich kategorii kapitału.

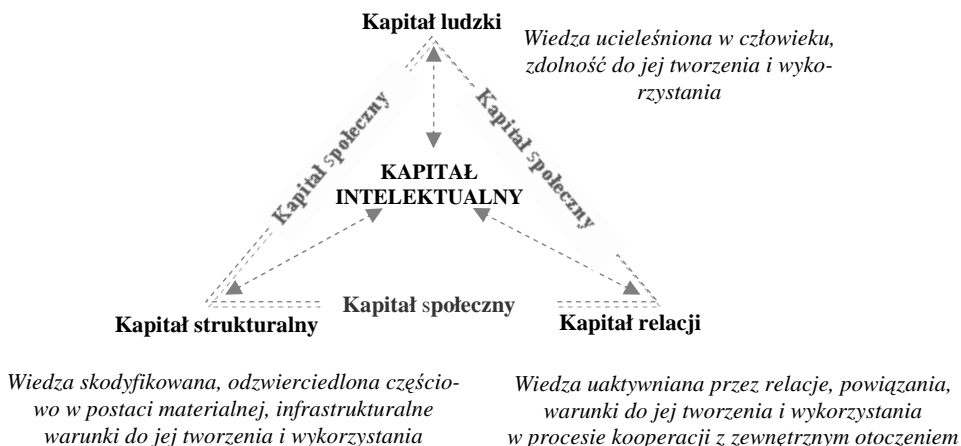
² Rozumianych w sposób behawioralny, jako ustalone formalne i nieformalne zasady postępowania, określające zachowania społeczne w procesie gospodarowania [Chmielak, 2002, s. 107].

³ Rozumiany w teorii ekonomii w ujęciu węższym jako wiedza, poziom wykształcenia oraz indywidualne kompetencje obywateli danego terytorium [Bontis, 2004, s. 20] lub w ujęciu szerszym jako *zasób wiedzy, umiejętności, energii i zdrowia ucieleśniony w danym narodzie w ogóle i w każdym obywatelu w szczególności* [Domański, 1993, s. 19].

⁴ Według Instytutu Banku Światowego, obok kapitału ludzkiego tworzą je: system bodźców ekonomicznych, czyli sfera instytucjonalna, efektywny system innowacji – innowacyjne przedsiębiorstwa, ośrodki badawczo-rozwojowe, uniwersytety oraz nowoczesna infrastruktura informacyjna, która ułatwia rozprzestrzenianie i przetwarzanie wiedzy [KAM, (http)].

Pełniejsze zakreślenie obszaru dla procesów modernizacji zapewnia pojęcie kapitału intelektualnego. Kategoria ta w strukturze taksonomicznej uwzględnia bowiem komponenty, które łącznie tworzą warunki i ramy dla efektywnego wykorzystania wiedzy. Obok kapitału ludzkiego są to (zob. rys. 1):

- kapitał społeczny czyli „potencjał zgromadzony w [...] społeczeństwie w postaci obowiązujących norm postępowania, zaufania i zaangażowania, które wspierając współpracę i wymianę wiedzy, przyczyniają się do wzrostu (jego) dobrostanu” [Raport o kapitale..., 2008, s. 6]. Ta kategoria kapitału występuje niejako w roli wsparcia kapitału ludzkiego od strony mentalnej i uzdalnia do akumulacji i wykorzystania wiedzy w procesach kooperacji. Kapitał społeczny przenika wszystkie inne kategorie kapitału intelektualnego [Bal-Woźniak, 2006, s. 74–75], a wszystkie one połączone są ze sobą relacjami pośrednimi i bezpośrednimi;
- kapitał strukturalny, czyli potencjał zgromadzony w namacalnych elementach infrastruktury społecznej i technicznej, które wspomagają tworzenie i wykorzystanie wiedzy. Wymiar ten związany jest przede wszystkim z infrastrukturą społeczeństwa informacyjnego, a w wymiarze społecznym z infrastrukturą edukacji na poziomie wyższym. Obejmuje także sferę badawczo-rozwojową oraz kapitał własności intelektualnej w postaci patentów, licencji czy znaków towarowych [Bontis, 2004, s. 8; Rószkiewicz, Węziak-Białowolska, 2008, s. 49–50, 57–59; Wodecki, 2007, s. 113–118]. Kapitał ten występuje w roli infrastrukturalnego wsparcia procesów tworzenia i wykorzystywania wiedzy;
- kapitał relacji tworzy warunki do wykorzystania i rozwoju wiedzy poprzez kooperację z podmiotami z otoczenia zewnętrznego. Podkreśla fakt, że współcześnie wiedza tworzona jest w ramach układów sieciowych [Castells, 2010, s. 10, 26].

Rysunek 1. Model kapitału intelektualnego jednostki terytorialnej

Źródło: opracowanie własne.

Zorientowanie procesów modernizacyjnych na kapitał intelektualny posiada kilka walorów:

1. Skupia działania na obszarach związanych z wiedzą i jej wykorzystaniem w procesach gospodarowania. Koncepcja kapitału intelektualnego bazuje bowiem na metaforycznym ujęciu wiedzy jako zasobu [Andriessen, 2006, s. 102], według którego niematerialne aktywa można traktować jako czynniki produkcji, które dzięki zawartej w nich energii (kapitałowi)⁵ wykazują zdolność do wykonywania pracy. L. Zienkowski używa pojęcia kapitał wiedzy, ale zawęża go do wiedzy naukowej oraz do faktycznie osiągniętego przez społeczeństwo wykształcenia [Zienkowski, 2003, s. 16]. Koncepcja kapitału intelektualnego jest szersza, obejmuje nie tylko szerzej postrzegane zasoby wiedzy, ale zwraca także uwagę na interakcje, które towarzyszą jej tworzeniu i wykorzystaniu. Dąży do sformułowania zależności, które występują między wszystkimi postaciami wiedzy i są istotne dla zbudowania fundamentów trwałego wzrostu i rozwoju gospodarczego.

2. Odpowiada holistycznemu ujęciu procesów rozwojowych, które nie ograniczają się jedynie do płaszczyzny ekonomicznej, ale obejmują także aspekty społeczne oraz wymiar związany z tzw. sferą ducha, czyli kulturą, systemem wartości, zaufaniem, współdziałaniem (konstituujących kategorię kapitału społecznego). W rezultacie dokonujące się przemiany oceniane są zarówno z perspektywy funkcjonalnej (wpływ na konkurencyjność), jak i procesowej (zmiana sposobu myślenia i postępowania).

3. Ukierunkowuje rozważania na długookresowy horyzont: sama akumulacja kapitału intelektualnego i efekty jego wykorzystania ujawniają się w długim okresie. Tworzenie sprzyjających warunków dla ich uzyskania wymaga przyjęcia również takiej perspektywy realizacji działań. Tak ukierunkowana strategia buduje trwałe fundamenty długookresowych przewag konkurencyjnych.

4. Przyznaje pierwszoplanową rolę zasobom ludzkim (kapitał ludzki, społeczny). Pozostałe elementy (kapitał strukturalny, relacji) stanowią niejako ich pochodną, bowiem właścicielami wiedzy są ludzie i to oni przekształcają ją na wartość rynkową. Przy czym należy przyjąć, że kapitał ludzki osadzony jest w kapitale społecznym, który określa kierunki wykorzystania zdolności ludzkich. Kapitał społeczny, odzwierciedlający akceptację określonych norm i wartości, wpływa na dokonywane wybory (decyzje, zaniechania) w konkretnych sytuacjach w życiu społecznym, gospodarczym czy politycznym.

5. Nawiązuje do endogenicznych teorii rozwoju, według których rozwój obszarów zapóźnionych powinien być oparty o wewnętrzną akumulację wiedzy i kapitału. Jest także zgodne ze współczesną wersją procesów modernizacyjnych, zgodnie z którą modernizacja powinna być wprowadzana oddolnie, a jednostki i ruchy społeczne mają w tym procesie do odegrania decydującą rolę [Leszczyńska, 2010, s. 11]. Osadzenie w endogenicznych koncepcjach rozwoju

⁵ Kapitał jest ekonomicznym odpowiednikiem energii (tkwiącej w aktywach), zdolności do wykonywanej pracy [Dobija, 2005, s. 15–16].

nie neguje zewnętrznej pomocy, której przypisuje się moc sprawczą dla zapoczątkowania procesów rozwojowych tych terytoriów (osiągnięcie tzw. masy krytycznej wewnętrznych czynników). Zwraca się jednak uwagę na konieczność dostosowania jej do lokalnych uwarunkowań, by zmniejszyć ryzyko wykształcenia się i utrwalenia tzw. rozwoju zależnego.

6. Podejmuje temat komplementarności czynników rozwoju (zwłaszcza tych powiązanych z wiedzą) i wzajemnych sprzężeń, które między nimi zachodzą. Siła tego kapitału tkwi w efekcie synergii, gdy wszystkie tworzące go kategorie są łącznie i jednocześnie wykorzystane w procesach gospodarowania.

Osadzenie kapitału intelektualnego w roli kluczowego wyznacznika procesów modernizacyjnych znajduje swoje uzasadnienie także w rozważaniach prowadzonych z perspektywy konkurencyjności. Konkurencyjność terytorialna rozumiana jako zdolność kraju czy regionu do takiego kształtowania struktury gospodarczej, która długookresowo gwarantuje rozwój społeczno-gospodarczy i wzrost poziomu realnych dochodów, wyznacza przedmiotowy obszar procesów modernizacyjnych, które powinny dotyczyć [Varblane, 2007, s. 29]: zmian strukturalnych, wiążących się z przystosowywaniem się do wymagań otoczenia, tworzenia sprzyjających warunków dla lokalizacji mobilnych czynników wytwórczych i działalności gospodarczej, zmian w gospodarujących podmiotach, które bezpośrednio konkurują na międzynarodowych rynkach dóbr i usług.

W każdym z obszarów uwidacznia się rola kapitału intelektualnego:

- tworzenie warunków dla akumulacji i wykorzystania kapitału intelektualnego sprzyja zmianom strukturalnym, stymuluje przepływ zasobów do dziedzin związanych z wytwarzaniem i wykorzystaniem aktywów wiedzy,
- zmiany w otoczeniu (infrastrukturalnym, instytucjonalnym) stymulują wzrost bezpośredniej i pośredniej konkurencyjności podmiotów,
- podstawą konkurencyjności jest produktywność pracy [Gardiner, Martin, Tyler, 2004, s. 2–6]. Wiodącą rolę w dynamizowaniu produktywności odgrywa zaś postęp techniczny – praktyczne zastosowanie wiedzy w procesach społeczno-gospodarczych. Ten łańcuch powiązań przyczynowo-skutkowych stawia po raz kolejny w szczególnej roli kapitał intelektualny.

MECHANIZM WYSTĘPOWANIA KAPITAŁU INTELEKTUALNEGO W ROLI CZYNNIKA KONKURENCYJNOŚCI (MODERNIZACJI FUNKCJONALNEJ)

O ile powszechnie akceptowana jest teza, że kapitał intelektualny pozytywnie wiąże się ze wzrostem, rozwojem i konkurencyjnością gospodarek krajów i regionów, o tyle mechanizm i natura związków pomiędzy tymi kategoriami nie zostały jeszcze do końca rozpoznane i opisane. Zależności te są bardzo złożone i różnicowane zależnie od tego, czy patrzymy przez pryzmat kapitału ludzkiego, społecznego, strukturalnego czy relacji.

Kapitał intelektualny jest ekonomicznym źródłem i skutkiem wielu mechanizmów pro wzrostowych i prorozwojowych. Po pierwsze, zasób kapitału intelektualnego można traktować jako dodatkowy nakład w standardowej funkcji produkcji, który obok innych czynników wytwórczych przyczynia się do wzrostu produktu. Po drugie, kapitał intelektualny występuje w roli czynnika podnoszącego produktywność pozostałych zasobów wytwórczych. Mechanizm ten związany jest silnie z procesami postępu technicznego, których źródłem jest kapitał intelektualny. Po trzecie, kapitał intelektualny determinuje akumulację pozostałych czynników wytwórczych. Oddziaływanie to związane jest ze sprzężeniami zwrotnymi występującymi pomiędzy poszczególnymi kategoriami kapitału intelektualnego (np. pozytywny kapitał społeczny przekłada się na wyższą efektywność procesu edukacji, czy wyższą skłonność do podejmowania inwestycji itp.). Według neoklasycznych i endogenicznych teorii wzrostu proces akumulacji zależy od sprawności przeistaczania oszczędności w inwestycje. W tym kontekście kapitał intelektualny tworzy warunki usprawniające ten proces transformacji, sprzyjając pomnażaniu innych form kapitału.

Opierając się na endogenicznych teoriach wzrostu, zwiększenie łącznej produktywności czynników, w tym poprawę wydajności pracy, można wyjaśnić m.in. w oparciu o [Coervers, 1997, s. 975–987; Matysiak, 2000, s. 527]:

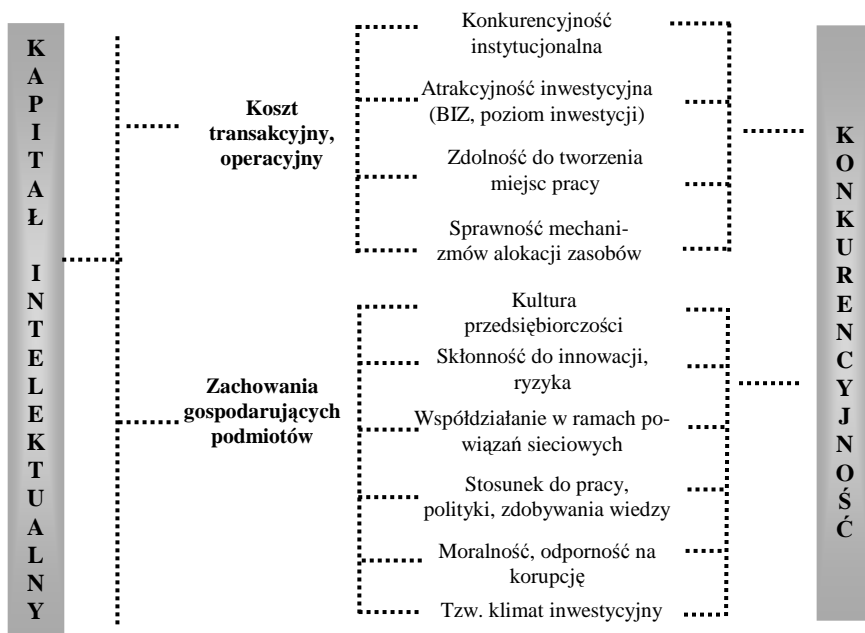
- efekt pracowniczy (produktywności własnej): pracownik lepiej wykształcony jest bardziej efektywny, zwłaszcza w sytuacji złożonej techniki produkcji,
- efekt alokacyjny: wyższy poziom kapitału intelektualnego pozwala na trafniejsze podejmowanie decyzji, lepsze wykorzystanie informacji, a w konsekwencji na maksymalizację krańcowej wartości produkcji,
- efekt naukowo-badawczy: kapitał intelektualny jest źródłem postępu technicznego, który podnosi wydajność wszystkich czynników produkcji,
- efekt dyfuzji: wyższy poziom kapitału intelektualnego (wyższy poziom edukacji, „kultura zaufania”) podnosi akceptowalność w stosunku do zmian technologicznych czy organizacyjnych. Wyzwała postawy przedsiębiorcze, przyspiesza także wprowadzanie innowacji do procesów gospodarowania, rozpowszechnianie się nowych technologii. W ten sposób ułatwia absorpcję gotowych technologii i rozwiązań gospodarczych z zagranicy i tzw. import rozwoju. Kapitał intelektualny podnosi zdolność danego obszaru do przyciągania i absorpcji zewnętrznych inwestycji, zewnętrznego kapitału.

Oddziaływanie kapitału intelektualnego na procesy akumulacji objaśnia także teoria kapitału społecznego. Następuje ono m.in. przez [Matysiak, 2000, s. 527]:

- redukcję kosztów transakcyjnych – kapitał społeczny jest komplementarny w stosunku do formalnych rozwiązań, stwarza naturalną barierę dla biurokratyzowania gospodarki i chroni ją przed wysokimi kosztami zarządzania,
- optymalizację form współpracy rynkowej – zmniejszenie kosztów transakcyjnych sprzyja lepszej koordynacji zjawisk gospodarczych (w tym o charakte-

- rze inwestycyjnym), łatwiejszej wymianie zasobów, w tym dyfuzji wiedzy,
- kapitał społeczny jest substytutem formalnych struktur prawnych, który minimalizuje ciężar egzekwowania porządku, redukuje poczynania niepożądane dla wspólnoty (np. zjawiska *free-riding* i *rent-seeking*),
- podniesienie sprawności mechanizmu rynkowego – kapitał społeczny tworzy warunki, w których indywidualne działania motywowane interesem własnym przyczyniają się do maksymalizacji społecznego dobrobytu,
- sprawne funkcjonowanie lokalnych instytucji. Zgodnie z hipotezą rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, instytucje publiczne działają lepiej w sytuacji, w której więcej jest wzajemnego zaufania i współpracy między jednostkami i instytucjami w regionie, a mieszkańcy są bardziej zainteresowani sprawami publicznymi.

Dokonany wyżej przegląd wzajemnych relacji między kapitałem intelektualnym i konkurencyjnością doprowadza do wniosku, że można wyodrębnić dwa podstawowe kanały transmisji oddziaływania tego kapitału na rozwój gospodarczy i konkurencyjność gospodarki (zob. rys. 2): w aspekcie statycznym poprzez kanał kosztów (transakcyjnych i operacyjnych), który wpływa na funkcjonowanie rynków oraz w aspekcie dynamicznym, poprzez oddziaływanie na zachowania i postawy gospodarujących podmiotów.

Rysunek 2. Wybrane kanały transmisyjne wpływu kapitału intelektualnego na konkurencyjność gospodarki

Efekty oddziaływania kapitału intelektualnego można rozpatrywać także w perspektywie krótko-, średnio- i długookresowej [Bal-Woźniak, 2010, s. 202–204]:

- w krótkim okresie – skutkiem są innowacje organizacyjne, doskonalenie metod pracy, przyspieszenie realizacji działań bieżących,
- w średnim okresie – skutkuje innowacjami procesowymi, zwiększa efektywność działań w oparciu o redukcję kosztów,
- w długim okresie – warunkuje zdolność do wprowadzania alternatywnych technologii i nowych produktów.

Wszystkie te wymiary nakładają się na siebie, przenikają wzajemnie i wiążą się z występowaniem wspomnianych wyżej korzyści z zastosowania kapitału intelektualnego.

BARIERY DLA PROCESÓW MODERNIZACJI W POLSKIEJ GOSPODARCE

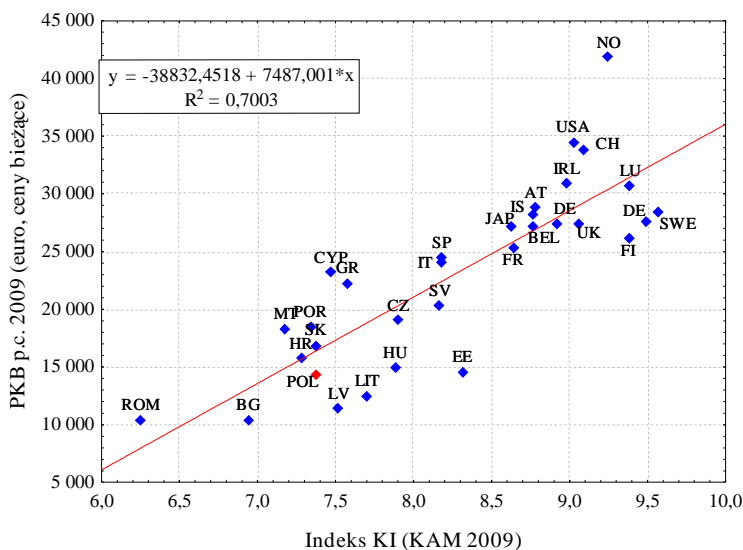
Związki kapitału intelektualnego z procesami modernizacji w warunkach gospodarki opartej na wiedzy są tak bliskie, że tworzenie sprzyjających warunków dla akumulacji i wykorzystania kapitału intelektualnego można traktować jako wytyczne dla strategii modernizacji w wymiarze społecznym i gospodarczym. Dla uzyskania efektów synergicznych działania te powinny objąć równoległe wszystkie wymiary kapitału intelektualnego. Przyjęcie takiej perspektywy wyznacza jednak szeroki wachlarz obszarów, które mogłyby być przedmiotem oddziaływania polityki rozwoju. Zapewnienie zaś skuteczności podejmowanych działań wymaga koncentracji środków i wysiłków, co wiąże się z koniecznością wyznaczenia priorytetowych obszarów interwencji. W świetle wyników dotychczasowych analiz [Wosiek, 2010, s. 202–206] wydaje się, że szczególne sfery wsparcia powinny stanowić wymiary strukturalny i ludzki.

Tak ukierunkowane działania obserwujemy w obecnym okresie programowania polityki rozwoju gospodarczego w Polsce na lata 2007–2013 oraz 2010–2020. Znaczna większość ustalonych na te lata priorytetów, choć nie nazwano tego wprost, wiąże się bezpośrednio z oddziaływaniem na poszczególne wymiary kapitału intelektualnego, a pozostałe, w sposób pośredni mają tworzyć sprzyjające warunki dla jego akumulacji [*Strategia Rozwoju...*, 2006; *Krajowa Strategia...*, 2009, s. 50–71]. Godny uwagi jest fakt, że działania koncentrują się wokół wymiarów szczególnie istotnych w relacjach kapitał intelektualny – konkurencyjność. Dotyczą bowiem kapitału ludzkiego i strukturalnego, ale także dbają o rozwój kapitału społecznego – świadczą o tym m.in. priorytety dotyczące wzrostu innowacyjności gospodarki, efektywnego wykorzystania zasobów ludzkich i budowania kapitału społecznego. Co więcej, inicjatywy te w latach 2007–2013 będą wspierane działaniami realizowanymi w ramach dwóch horyzontalnych Programów Operacyjnych: Innowacyjna Gospodarka oraz Kapitał

Ludzki, które są bezpośrednio nakierowane na ludzki i strukturalny wymiar kapitału intelektualnego.

Rodzi się wątpliwość, czy tak szeroki wachlarz celów przy limitowanych nakładach finansowych będzie możliwy do zrealizowania. Na ile ustalone priorytety będą mieć ponownie charakter życzeniowy, deklaratywny. Już sam zapis w *Strategii Rozwoju Kraju 2007–2015*, że podstawowym warunkiem realizacji wytyczonych celów jest poprawa systemu instytucjonalno-regulacyjnego jest znaczącym sygnałem, który rodzi niepewność, co do stopnia realizacji założonych postulatów [*Strategia Rozwoju...*, 2006, s. 66]. I wreszcie wątpliwe jest także, na ile podejmowane działania w różnych sferach życia społeczno-gospodarczego będą ze sobą spójne.

Sceptycyzm jest o tyle uzasadniony, bowiem z danych Instytutu Banku Światowego wynika, że na tle krajów rozwiniętych Polska należy do państw o najniższym poziomie PKB *per capita* oraz o najniższych wartościach indeksu KI (Knowledge Index), który można traktować jako przybliżoną miarę kapitału intelektualnego – zob. rys. 3.

Rysunek 3. Relacje między indeksem KI (Knowledge Index) a PKB *per capita*

Źródło: opracowanie własne na podstawie [<http://info.worldbank.org...>; <http://stats.oecd.org...>].

Dane te prowadzą m.in. do wniosku mówiącego o zbyt wolnej dynamice dokonującej się modernizacji technologicznej, ale także w sferze instytucjonalnej oraz społecznej i kulturowej w polskiej gospodarce. Aktualny poziom i struktura kapitału intelektualnego są istotną barierą dla procesów modernizacji – on sam wymaga modernizacji. Jego poziom jest wynikiem długookresowej akumulacji,

co wyznacza realną perspektywę dla działań modernizacyjnych. Co więcej, wymaga równoległego i konsekwentnego wsparcia we wszystkich obszarach – co dodatkowo komplikuje sytuację i pogłębia problem.

W krajach takich jak Polska, obarczonych wysokim ryzykiem odpływu mobilnych czynników wytwórczych, głównym problemem nie jest zatem inwestowanie w rozwój tych zasobów, ale ograniczanie barier ich rozwoju. W polskich realiach wymienić należałoby zwłaszcza bariery:

- strukturalne, związane z przewagą tradycyjnych gałęzi produkcji, w tym z przetartami zatrudnienia w rolnictwie oraz zbyt wolnym tempem rozwoju działalności z tzw. sektora *high-tech*. Jednym ze skutków modernizacji są z reguły nadwyżki siły roboczej. Jeśli nie zostaną one zagospodarowane przez „przyszłościowe” dziedziny, to tworzy się mechanizm do utrwalenia niekorzystnej specjalizacji w tradycyjnych, niskoefektywnych dziedzinach,
- finansowe, związane z niskimi dochodami na poziomie makroekonomicznym (budżet państwa), regionalnym (budżety jednostek samorządu terytorialnego) oraz mikroekonomicznym (budżety gospodarstw domowych i przedsiębiorstw). Limitowane zasoby finansowe ograniczają zakres i możliwości budowy innowacyjnej i kreatywnej gospodarki,
- systemowe, związane z niską sprawnością sfery regulacji, o czym świadczą odległe pozycje zajmowane przez Polskę w rankingach Index Economic Freedom (2010 r. – 71) czy Easy of Doing Business (2010 r. – 70) [2010 Index..., ([http](#)); *Doing Business...*, ([http](#))];
- infrastrukturalne, związane z niedostatecznym nasyceniem oraz jakością infrastruktury technicznej, społecznej oraz informacyjnej.

W tych warunkach podążanie za wzorcami rozwoju państw wysoko rozwiniętych i bezrefleksyjne inwestowanie w rozwój zasobów intelektualnych mogłoby się okazać zbędnym kosztem społecznym. Dla zminimalizowania tego ryzyka w pierwszym etapie powinno położyć się akcent na przezwyciężanie istniejących barier. Wyłania się także pytanie o właściwe ukierunkowanie działań modernizacyjnych, by w krótkim i średnim okresie nie towarzyszyło im pogłębianie sfery ubóstwa, wykluczenia i marginalizacji. Adekwatna (do stanu specjalizacji gałęziowej w Polsce) wydaje się być strategia stopniowego unowocześniania potencjału endogenicznego. Oznacza to, że w początkowej fazie tworzenie sprzyjających warunków dla rozwoju kapitału intelektualnego powinno być powiązane głównie z wykształconymi już specjalizacjami i przewagami komparatywnymi. Równoległe jednak powinien zostać podjęty wysiłek w kierunku budowy nowego potencjału endogenicznego [Grosse, 2007, s. 191–197]. Tu zaś wyłania się kwestia zachowania optymalnych proporcji między rozwojem sektorów tradycyjnych i nowoczesnych. Ten problem wykracza już jednak poza obszar zainteresowań niniejszego artykułu.

PODSUMOWANIE

Zaplanowane na lata 2007–2020 działania wobec potrzeb polskiej gospodarki są co najwyżej w stanie zainicjować mechanizm, łańcuch procesów tworzących korzystne warunki dla uaktywnienia się kapitału intelektualnego. Aczkolwiek i tutaj pojawiają się wątpliwości, bowiem w Polsce dokonuje się modernizacja funkcjonalna, której nie towarzyszy modernizacja procesowa. W Polsce wciąż „zbyt niski jest jeszcze poziom kapitału społecznego, warunkującego kulturę współdziałania” [Kozmiński, 2010, s. 226].

Zorientowanie zmian modernizacyjnych na kapitał intelektualny jako filar GOW niesie ponadto ze sobą kolejne zagrożenia towarzyszące obiektywnie ewolucji w kierunku społeczeństwa postindustrialnego (związane z narastaniem sprzeczności w różnych wymiarach ludzkiego bytu). Tym bardziej że bagatelizowanie ujemnych skutków procesów modernizacji widoczne jest zwłaszcza w krajach, które wychodzą z biedy materialnej [Beck, 2002].

LITERATURA

- 2010 *Index of Economic Freedom* [za:] <http://www.heritage.org/index/ranking> (stan na dzień 29.11.2010).
- Andriessen D.G., 2006, *On the metaphorical nature of intellectual capital: a textual analysis*, „Journal of Intellectual Capital”, vol. 7, no. 1.
- Bal-Woźniak T., 2010, *Innowacyjność w roli fundamentalnego czynnika modernizacji przedsiębiorstwa* [w:] *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Spójność społeczno-ekonomiczna a modernizacja gospodarki*, z. nr 16, red. M.G. Woźniak, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- Bal-Woźniak T., 2006, *Kapitał intelektualny w gospodarce opartej na wiedzy* [w:] *Kapitał ludzki w gospodarce opartej na wiedzy*, red. D. Kopycińska, Wyd. Printgroup, Szczecin.
- Beck U., 2002, *Spółczesność ryzyka: w drodze do innej nowoczesności*, Wyd. Naukowe „Scholar”, Warszawa.
- Boehlke J., 2004, *Zacofanie i rozwój w teorii rozwoju społeczno-gospodarczego* [w:] *Czynniki wzrostu gospodarczego*, red. M. Haffer, W. Karaszewski, Wyd. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń.
- Bontis N., 2004, *National Intellectual Capital Index. A United Nations initiative for the Arab Region*, „Journal of Intellectual Capital”, vol. 5, no. 1.
- Castells M., 2010, *Spółczesność sieci*, PWN, Warszawa.
- Chmielak A., 2002, *Instytucjonalne podstawy trwałości rozwoju gospodarczego*, Rozprawy Naukowe Seria I nr 1, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Białymstoku, Białystok.
- Coervers F., 1997, *The Impact of Human Capital on Labor Productivity in Manufacturing Sectors of The European Union*, „Applied Economics”, no. 29.

- Dobija M., 2005, *Dynamiczna równowaga kapitału jako źródło praw ekonomicznych* [w:] *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Kapitał ludzki i intelektualny*, cz. 1, z. nr 6, red. M.G. Woźniak, Wyd. Mitel, Rzeszów.
- Doing Business [za:] <http://www.doingbusiness.org/rankings> (stan na 29.11.2010).
- Domański S.R., 1993, *Kapitał ludzki i wzrost gospodarczy*, PWN, Warszawa.
- Gardiner B., Martin R., Tyler P., 2004, *Competitiveness, Productivity and Economic Growth across the European Regions*, Cambridge.
- Grosse T.G., 2007, *Innowacyjna gospodarka na peryferiach?*, Wyd. Fundacja Instytutu Spraw Publicznych, Warszawa 2007.
- http://info.worldbank.org/etools/kam2/KAM_page5.asp (stan na 10.09.2010).
- <http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=DECOMP> (stan na 10.09.2010).
- Jentsch N., 2001, *The New Economy Debate In the U.S.: A review of Literature*, JFK, Institute for N. American Studies Section of Econ, Working Paper Series, no. 125.
- KAM [za:] http://info.worldbank.org/etools/kam2/KAM_page3.asp?default=1 (stan na dzień 20.05.2009).
- Koźmiński A.K., 2010, *Przedsiębiorcy i menadżerowie w procesie modernizacji zarządzania* [w:] *Modernizacja Polski. Struktury. Agencje. Instytucje*, red. W. Morawski, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020: Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie*, 2009, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, projekt przeznaczony do debaty społecznej, Warszawa.
- Leszczyńska M., 2010, *Procesy przeobrażeń modernizacyjnych w teoriach ekonomicznych – implikacje dla rozwoju społecznego* [w:] *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Spójność społeczno-ekonomiczna a modernizacja gospodarki*, z. nr 16, red. M.G. Woźniak, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- Martin R.I., 2003, *A Study on the Factor of Regional Competitiveness. A draft final report for the European Commission Directorate-General Regional Policy*, University of Cambridge, Cambridge.
- Matysiak A., 2000, *Wpływ kapitału społecznego na mechanizm rynkowy*, „Ekonomista” 2000, nr 4.
- Raport o kapitale intelektualnym Polski*, 2008, Zespół Doradców Strategicznych Prezesa Rady Ministrów, Warszawa.
- Rószkiewicz M., Węziak Białowolska D., 2008, *Pomiar i modelowanie kapitału intelektualnego na przykładzie Polski*, „Gospodarka Narodowa” nr 10.
- Strategia Rozwoju Kraju 2007–2015*, 2006, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 29 listopada 2006 roku.
- Varblane U., 2007, *Does the broadening of EU detain its competitiveness in the world market?* [w:] P. Vahtra, E. Pelto (red.), *The Future Competitiveness of the EU and its Eastern Neighbours: Proceedings of the Conference*, Turku University Press, Turku [za:] http://www.tse.fi/FI/yksikot/erillislaitokset/pei/Documents/Julkaisut/PEIconference_62007.pdf (stan na dzień 01.02.2010).
- Wodecki A., 2007, *Kapitał intelektualny Lubelszczyzny*, Lublin.
- Wosiek M., 2010, *Kapitał intelektualny w podnoszeniu konkurencyjności regionów Polski Wschodniej*, rozprawa doktorska (niepublikowana).
- Woźniak M.G., 2010, *Modernizacja technologiczna w zintegrowanym rozwoju Polski w warunkach globalnego kryzysu finansowego* [w:] *Nierówności społeczne a wzrost*

gospodarczy. Spójność społeczno-ekonomiczna a modernizacja gospodarki, z. nr 16, red. M.G. Woźniak, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.

Woźniak M.G., Chuzhykov V.I., Lukianenko D.G. (red.), 2009, *Konwergencja modeli ekonomicznych. Polska i Ukraina*, Wyd. Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków.

Zienkowski L., 2003, *Wiedza a wzrost gospodarczy*, Wyd. Naukowe „Scholar”, Warszawa.

Streszczenie

W teoriach modernizacji akcentuje się nie bariery rozwoju, lecz jego czynniki, zwłaszcza te, które mogą go przyspieszać. Taką rolę we współczesnej gospodarce (globalnej i opartej na wiedzy) pełni kapitał intelektualny, który w swej strukturze taksonomicznej obejmuje: kapitał ludzki, kapitał społeczny, kapitał strukturalny oraz kapitał relacji.

Z prowadzonych rozważań wynika, że w swej istocie modernizacja w kierunku innowacyjnej i kreatywnej gospodarki zależy w głównym stopniu od możliwości w zakresie endogenicznej akumulacji wszystkich kategorii konstytuujących kapitał intelektualny. Tworzenie warunków dla rozwoju i wykorzystania kapitału intelektualnego powinno doprowadzić do wzrostu konkurencyjności, która wiedzie do wysokiego poziomu życia.

W Polsce tak ukierunkowana modernizacja znajduje bariery w uwarunkowaniach strukturalnych, finansowych oraz infrastrukturalnych, a także w samym kapitale intelektualnym – jego niskim poziomie i jakości. W rezultacie, o ile w Polsce zaznacza się modernizacja funkcjonalna (w kierunku wzrostu konkurencyjności gospodarki – choć podkreśla się zbyt wolne tempo tych przekształceń), o tyle nie towarzyszy jej modernizacja procesowa, której efektem jest zmiana sposobów myślenia i postępowania podmiotów różnej skali. Dodatkowym zagrożeniem jest ponadto narastanie sprzeczności w różnych wymiarach ludzkiego bytu, obiektywnie towarzyszących ewolucji w kierunku społeczeństwa postindustrialnego.

Intellectual Capital as the Indicator of Modernization Processes

Summary

The theory of modernization stresses not the barriers of development but the results of it, especially those factors that can accelerate it. The intellectual capital, that covers: human capital, social capital, structural capital and relationships capital plays such a role in the modern economy (global and based on knowledge).

The research indicate that the modernization in its essence directed at innovative and creative economy depends mainly on possibilities of endogenic accumulation of all the categories that constitute the intellectual capital. Creation of conditions for development and usage of the intellectual capital should lead to the growth of competitiveness and finally to the high life level.

In Poland modernization directed in such a way meets barriers within structural, financial and infrastructural conditions and also within the intellectual capital – its low level and quality. As a result, while the functional modernization (directed at the growing competitiveness of the economy – although too low rate of the transformation is stressed) is present in Poland, it is not accompanied by the process modernization, that results in changes in the way that units of different scale think and operate. Additional threat constitute the growth of contradictions within different dimensions of human existence, that objectively accompany the evolution towards the postindustrial society.